

مهدویت و تربیت

چکیده

این مقاله نخست به جایگاه اصلاح‌گر و منجی عالم بشریت و آثار تربیتی اعتقاد به آن اشاره می‌کند. سپس به تبیین عرصه‌های این تأثیر در ابعاد مختلف می‌پردازد. از جمله: ۱. بُعد فکری (با تحلیلی بر واژه عقل در روایات)، ۲. بُعد روحی و روانی (با اشاره بر اهمیت ذکر و دعا و بررسی رهاوردهای انتظار)، ۳. بُعد اخلاقی (با اشاره بر اهمیت نظارت امام بر اعمال شیعیان و زمان ناگهانی ظهور) و ۴. بُعد عملی (با نشان دادن تصویری از چگونگی عمل شیعه منتظر).

▲ **کلیدواژه‌ها:** شیعه، اعتقاد، مهدویت، انتظار، آموزه‌های دینی، ابعاد تربیتی

عرصه‌های تأثیرگذاری اعتقاد به مهدویت در اصلاح فرد از دیدگاه قرآن و حدیث

سپهرین صمیمی
دبیر دینی دبیرستان دخترانه شهرک طالقان

مقدمه

در مذهب شیعه، مصلح موعود تداوم بخش رسالت انبیا، حجت روی زمین و ملاک سنجش انطباق فرد با دین خداست. حضرت مهدی (عج) واسطه‌ای است برای پرستش خداوند. بر این اساس مهدویت نه تنها یک مسئله اعتقادی است، بلکه بعد تربیتی نیز دارد. بعد تربیتی، در جریان انتظار خود را نشان می‌دهد. به این جهت ابتدا به بیان معنای انتظار اشاره می‌نماییم: انتظار به معنی امیدواری، چشم به راهی، آمادگی، نگرانی، چشم داشت و درنگ است (با مراجعه به کتاب‌های معتبر لغت، هم‌چون لسان‌العرب، مجمع‌البحرین، مفردات راغب، المنجد و معین). معنای اصطلاحی انتظار نیز عبارت است از حالت قلبی و روحی که از آن آماده شدن برای چیزی که چشم براهش هستی برمی‌آید. پس هر قدر انتظار بیشتر باشد آماده شدن هم بیشتر می‌شود (موسوی اصفهانی، سید محمدتقی، مکیال المکارم، ۱۵۲/۲).

در یک محور در جریان تربیتی، این اعتقاد منتظر در مسیر تحولات عاطفی و عملی معینی قرار می‌گیرد. زیرا می‌داند که خداوند در قرآن کریم فرموده است: «قُلْ اِعْمَلُوا فِی سَبِیْلِ اللّٰهِ عَمَلِكُمْ وَرَسُولِهِ و الْمُؤْمِنُونَ» (توبه: ۱۰۵) «ای پیامبر به مردم بگو عمل کنید ولی بدانید که خداوند و پیامبر (ص) و مؤمنان، کارهای شما را می‌بینند». لذا شیعه امام خویش را ناظر بر اعمال خود می‌داند و این نظارت بر وی تأثیر تربیتی وافر دارد.

در محوری دیگر حضرت مهدی (عج) همچون خورشیدی از پشت ابر در تربیت افراد تأثیرگذار است. به همین جهت است که در روایتی به نقل از امام صادق (ع) آمده که فرمود: شیعیان از ولایت او نفع می‌برند، مانند استفاده مردم از آفتاب هرچند که آن را ابر بپوشاند (کلینی، ۱۹۴؛ طوسی، ۲۹؛ صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ۲۰۷/۱). لذا به تحقیق، حضرت خلیفه‌هدایتگر الهی است (مجلسی، ۸۳/۵۱ و ۵۷/۲۴). شیعه همواره تحت هدایت و تربیت پدری دل‌سوز و مهری مادرانه قرار دارد. چنان‌که این موضوع به صراحت در کلام نورانی به نقل از ابوالحسن (ع) آمده است، که فرمود: «الإمام الأمين الرفیق والوالد الشفیق، کالأمّ البرّه بالوالد الصغیر و مفرع العباد» (نعمانی، ۳۲۰). امام امینی رفیق، پدری مهربان است. او مانند مادری نیکوکار و مهربان نسبت به فرزند خردسال و پناه‌بندگان خداست.

اکنون ادعا این است که اعتقاد به حضرت مهدی (عج) در اصلاح شیعه منتظر تأثیر می‌گذارد، همان‌گونه که در روایتی آمده است: «تحن صنائع ربنا و الخلق بعد صنائنا» (طوسی، ۲۸۵ و نباطی بیاضی، ۲۳۶/۲). قطعاً این تأثیر در ابعاد و عرصه‌های مختلفی نمایان می‌گردد. اکنون به شرح آن‌ها می‌پردازیم:

در دوران ظهور حضرت، انحرافات دینی و جهل مردم زایل خواهد گردید و از این طریق به برکت حضور مهدی (عج) قدرت هر مردی برابر قدرت چهل مرد خواهد بود

۱. بعد فکری

فکر زیر بنای اعمال و رفتار انسان است و باورهای اساسی حیات آدمی را در حصار خود حفظ می‌کند. در واقع تربیت انسان‌ها و رها ساختن آنان از جهل و نادانی و عرضه حقایق اسلام به روان حق‌جوی آدمیان، از برترین رسالت‌های انبیا و اولیا بوده است. چنان که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمَمِیْنَ رَسُوْلًا مِنْهُمْ یَتْلُو عَلَیْهِمْ آیَاتِهِ وَ یُرِیْهِمْ وَ یُعَلِّمُهُم الْکِتَابَ وَ الْحِکْمَةَ وَ اِنْ کَانَ مِنْ قَبْلِ لَفِی ضَلَالٍ مُّبِیْنٍ» (جمعه، ۲)؛ یعنی او کسی است که در میان جمعیت درس نخوانده رسولی از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آنان می‌خواند و آن‌ها را تزکیه می‌کند و به آنان کتاب (قرآن) و حکمت می‌آموزد و مسلماً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند. فردی که به امام زمان (عج) معتقد است در واقع در جریان انتظار خود تحت تربیت آن حضرت است. این امر در طهارت فکری و عقلی او رشد چشم‌گیری دارد. در این خصوص از باب نمونه به روایاتی چند اشاره می‌نماییم:

الف) در روایتی از امام باقر (ع) نقل شده است که فرمود: «إِذَا قَامَ قَائِمُنَا وَضِعَ یَدِهِ عَلَی رُؤُوسِ الْعِبَادِ فَجَمَعَ بَیْهَا عَقُولَهُمْ وَ کَمَلَتْ بِهَا أَحْلَامَهُمْ» (صافی گلپایگانی، ۶۰۷)؛ یعنی چون قائم ما قیام کند دستش را بر سر بندگان گذارد و عقولشان را متمرکز سازد و عقل‌هایشان کامل شود. در روایت دیگری از حضرت آمده است که فرمود: «و تَوْتُنَ الْحِکْمَةَ فِی زَمَانِهِ»؛ یعنی در زمان مهدی (عج) به شما حکمت بیاموزند (مجلسی، ۳۵۲/۵۲).

ب) در روایتی به نقل از امیرالمؤمنین (ع) آمده است که فرمود: «دست خدا را بر سر بندگان می‌گذارد آن وقت دل مؤمن از آهن سخت‌تر باشد و خدا او را قوت چهل مرد عطا می‌فرماید» (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ۶۷۴/۲).

ج) در روایتی به نقل از امام کاظم (ع) آمده است که فرمود: «خداوند را بر مردم دو حجت است: یکی ظاهر که آن عبارت است از پیامبران و رهبران دین و دیگر باطن که آن عقول مردم است (کلینی، ۱۵/۱ حَزْ عَامِلِی، ۲۰۳/۳۷).

د) در روایتی به نقل از پیامبر اکرم (ص) آمده است که فرمود: «خداوند با چیزی بهتر از عقل پرستیده نشده» (صدوق، الخصال، ص ۴۳۳).

ه) در روایتی به نقل از امیرالمؤمنین آمده است که فرمود: «ریشه خردمندی، پاکدامنی و میوه آن، دوری جستن از گناهان است».

و) در روایتی به نقل از امام سجاد (ع) آمده است که فرمود: «مردم زمان غیبت بر همه زمان‌ها برتری دارند، زیرا که خداوند به ایشان به اندازه‌ای عقل و فهم و شناخت داده است که غیبت

آن حضرت نزد ایشان به منزله مشاهده و عیان است...» (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ۳۱۹/۱).

روایات فوق ناظر بر موارد زیر است:

۱. حضرت مهدی (عج) هنگامی که دست خود را بر سر بندگان بگذارد عقل آن‌ها جمع و حلم آن‌ها کامل می‌گردد. بعضی بر این نظرند که دست بر سر بندگان کشیدن نمادی است از سرپرستی؛ یعنی هنگامی که حضرت بر مردم ریاست پیدا کند با سرپرستی عاقلانه حضرت، افراد نیز عقلشان کامل و جهلشان ضایع می‌گردد. بعضی نیز گویند که منتظر با تحدید هواها و طغیان‌ها تحت تربیت حضرت مهدی (عج) قرار می‌گیرد و آیات قرآن مستقیماً در هدایت و پرورش عقلی او تأثیر می‌گذارد (طالقانی، انتظار ظهور).

۲. در دوران ظهور حضرت انحرافات دینی و جهل مردم زایل خواهد گردید و از این طریق به برکت حضور مهدی (عج) قدرت هر مردی برابر قدرت چهل مرد خواهد بود.

۳. منتظرین به فضل پروردگار (در دوران غیبت) صاحب عقل کامل‌تری خواهند بود. شاید عامل این رشد عقلی همان خودسازی شیعه باشد. شیعه برای زمینه‌سازی ظهور حضرت با دوری از گناهان و جهالت‌ها و پیروی از دستورات قرآن و ائمه علیهم‌السلام خود به خود سبب تقویت و باروری نیروی عقلانی خویش می‌گردد.

۴. در نتیجه، شیعه به فضل پروردگار و با عنایات حضرت مهدی (عج) در جریان انتظار صحیح خود به تقویت قوای عقلانی و توانمندی‌های فکری خود می‌پردازد. به این وسیله پروردگار خود را به درستی پرستش می‌کند.

۲. بعد روحی و روانی

فردی که منتظر ظهور حضرت است، این انتظار در تمام ابعاد روحی و روانی او نیز تأثیرگذار است. لذا از طریق ارتباط معنوی، که فرد با یک انسان کامل الهی برقرار می‌سازد، حسی در او به وجود می‌آید که او را در مقابل بسیاری از افکار رنج‌آور، گرفتاری‌ها و بیماری‌های روحی رایج در جامعه امروزی مقاوم می‌سازد. با توجه به روایات، حضرت مهدی (عج) به وضع درونی و درجه روحیه مردم داناست. در آیه‌ای از قرآن کریم، خداوند می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ.» (انعام، ۸۲). تطهیر از شرک و نفاق و هرگونه ظلمی در گرو تمسک به ولایت است. بنابراین اعتقاد به انتظار تطهیرکننده هرگونه نخوت و آلودگی است. لذا رسیدن به مقام امن که آرزوی بزرگ اولیای خداست، جز از راه ولایت و اعتقاد به حضرت نخواهد بود. انتظار صحیح امری است سازنده و آرامش‌بخش در روح و روان فرد، چنان‌که در روایتی به نقل از رسول اکرم (ص) آمده است که فرمود: «أَبْشُرْكُمْ بِالْمَهْدِيِّ... يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُ السَّمَاءِ وَ سَاكِنُ الْأَرْضِ...» (مجلسی، ۷۴/۵۱ و طوسی، ۱۷۸). این موضوع در قرآن بنا بر روایتی به نقل از امام

صادق (ع) (کلینی، ۴۲۰/۱) این‌گونه بیان شده است: «أَنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبَّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ.» (احقاف، ۱۳)؛ یعنی بی‌تردید کسانی که گفتند پروردگار ما الله است، سپس استقامت ورزیدند، نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند.

آیه فوق ناظر بر این است که در نبود غم‌ها آرامش روحی حاصل می‌گردد. منتظر با ذکر پروردگار و دعا جهت تعجیل در فرج حضرت روح خویش را قوت می‌بخشد و دل خود را شفا و نورانی می‌سازد. شیعه با توجه به فرموده پروردگار در قرآن کریم: «أَنْ جَاءَكَ ذِكْرٌ وَ يَأْتِ تُوْرًا، نَهْ اسْمٌ وَ نَامٌ تُوْرًا بِالَا بَرْدِيْمٌ دَر تُو وَسْعَتِي پَدِيْدٌ اُوْرْدِيْمٌ وَ بَارِهَائِي سَنَكِيْنٌ وَ كَمْرَشْكُنٌ رَا اَز تُو بَرْدَاشْتِيْمٌ، تَا اَنْ جَاءَكَ تُو هَمْرَاهُ هَر رَنْجِي، رَا حْتِي مِي دِيْدِي (اَنْشْرَاخ، ۱) وَ بَا تَأْسِي اَز فَرْمُوْدَةُ اَهْلِ بِيْتِ عَلِيْمِهِمُ السَّلَامِ «دَعَا قَضَائِي بِبِيْجِيْدِهِ سَخْتٌ رَا بَرْمِي گَرْدَانِد.» (کلینی، ۴۶۹/۲ و ۴۷۰). با دعا کردن برای آن حضرت کمال توجه به سوی او برایش حاصل می‌شود و علاقه خود را به حضرت نشان می‌دهد. این موضوع در کلامی نورانی به نقل از امام صادق (ع) این‌گونه بیان شده است: «هر کس بعد از نماز صبح و نماز ظهر بگوید خداوندا بر محمد و خاندان او درود فرست و در فرج ایشان تعجیل کن، نمیرد تا قائم (عج) را در یابد» (طوسی، ۳۶۸).

در این حیطه حضرت مهدی (عج) نیز برای منتظرین دعا می‌کند. دعای حضرت سبب آرامش و اطمینان منتظر می‌گردد؛ چنان‌که در توقیعی به نقل از آن حضرت آمده است که فرمود: «... ما در پی حفظ آنان هستیم، با دعایی که از خداوند زمین و آسمان پوشیده نیست،

فردی که منتظر ظهور حضرت است، این انتظار در تمام ابعاد روحی و روانی او نیز تأثیرگذار است. لذا از طریق ارتباط معنوی که فرد با یک انسان کامل الهی برقرار می‌سازد، حسی در او به وجود می‌آید که او را در مقابل بسیاری از افکار رنج‌آور، گرفتاری‌ها و بیماری‌های روحی رایج در جامعه امروزی مقاوم می‌سازد

پس با این امر دل‌های اولیا و دوستان ما مطمئن باشد» (طبرسی، ۳۲۴/۲). از این جهت در روایتی به نقل از امام صادق (ع) دعا مورد تأکید واقع شده، چنان‌که حضرت با تأکید شیعه به شناخت خداوند، پیامبر و حجت‌های الهی، از جمله دعاهای دوران غیبت را این‌گونه توصیه فرموده است: «اللهم عرفنی نفسک، فإنک إن لم تعرفنی نفسک لم أعرف رسولک، اللهم عرفنی رسولک فإنک إن لم تعرفنی رسولک لم أعرف حجتک، اللهم عرفنی حجتک، فإنک إن لم تعرفنی حجتک ضللت عن دینی» (کلینی، ۳۳۷/۱ و صدوق، کمال‌الدین و تمام النعمه، ۳۴۲/۲ و ۵۱۲). آثار روحی و روانی را می‌توان در این نمونه‌ها نشان داد:

۱-۲. تسکین و آرامش روانی

اعتقاد به حضرت مهدی (عج) و مشاهده جلوه‌هایی از کرامات و عنایات حضرت که در طول دوران غیبت رخ داده است و ایجاد این حس که شیعه تکیه‌گاه دارد، منتظر را به آرامش و امنیت روانی غیرقابل توصیفی می‌رساند و او را از بسیاری امراض اخلاقی در امان می‌دارد. به همین جهت خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «ألم تر أن الله سخر لكم ما فی الأرض والفلک تجری فی البحر بأمره و یمسک السماء أن تقع علی الأرض إلا بذنه إن الله بالناس لرؤوف رحیم» (حج، ۶۵)؛ یعنی آیا ندانسته‌ای که خدا آن‌چه در زمین است و نیز کشتی‌ها را که به فرمان او در دریا رانند، برای شما رام و مستخر کرده است و آسمان را نگه می‌دارد که بر زمین نیفتد مگر به اذن او، یقیناً خدا به همه مردم رؤوف و مهربان است. در روایتی به نقل از امام زین‌العابدین (ع) آمده است که فرمود: این آیه در ارتباط با حضرت مهدی (عج)، که امان و پناه اهل زمین است، نازل گشته است. بنابراین با توجه به آیه و روایت فوق اعتقاد به حضرت مهدی (عج) در امنیت روحی فرد تأثیرگذار است. اکنون به‌طور خلاصه رهاورد‌های انتظار را در روح و روان فرد برمی‌شمریم:

الف) امید به آینده

یکی از نام‌های خداوند «یا منتهی الرجایا»؛ یعنی ای نهایت امیدهاست. منشأ هر امیدی پروردگار است و امام زمان (عج) جلوه حق. پس با توسل به حضرت، امید به شناختی پیوند می‌خورد که نور و تلاش می‌آفریند. «کل من رجا، عرف رجاؤه فی عمله»؛ یعنی هر کس امید داشته باشد این امید از عمل وی شناخته می‌گردد. منتظر حضرت مهدی (عج) به آینده‌های روشن و سراسر شور و اشتیاق امیدوار است. زیرا در روایاتی از باب نمونه به نقل از امام علی (ع) شنیده است که فرمود: «انتظروا الفرج و لا تياسوا من روح‌الله فإن أحب الأعمال إلى الله عزوجل إنتظار الفرج مادام علیه المؤمن» (صدوق، کمال‌الدین و تمام النعمه، ۵۱۲/۲)؛ یعنی منتظر فرج (از

انسان بالفطره در راه تکامل فکری و اخلاقی و معنوی پیش می‌رود. آینده‌ای بس روشن و سعادت‌بخش، نظریه‌ای است که دین الهام می‌کند و نوید قیامت حضرت مهدی (عج) در اسلام زمینه‌ساز این الهام است. در نتیجه منتظر خوش بین تمامی موانع را در مسیر زندگی خود پشت سر می‌گذارد و کینه‌ها، حسادت‌ها و بسیاری از احوال ناپسند را از

ب) تحرک و پویایی

اعتقاد به حضرت مهدی (عج) در پرتو جریان انتظار او هنگامی که ترغیب و توصیه می‌شود چنان که از باب نمونه از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمود: «هر کس از شما بمیرد در حالی که منتظر این امر باشد، همانند کسی است که در پیشگاه رسول خدا (ص) شهید شده باشد». مژده این پادشاه‌ها سبب تحقق و تحرک و پویایی جسمی و روحی منتظر می‌گردد. زیرا فرد سعی می‌نماید سستی و رخوت را از خود دور نماید و با تلاش و کوشش زمینه‌ساز ظهور آن حضرت گردد. در روایتی به نقل از حضرت مهدی (عج) آمده است که حضرت فرمود: «إنا غیر مهملین لمرعاتکم و لا ناسین لذکرکم و لو لا ذلک لنزل بکم البلیا و اصطلمتکم الأعداء»؛ یعنی ما هرگز شما را به حال خود رها نکرده‌ایم و هرگز شما را از یاد نبرده‌ایم و اگر آن نبود (عنایت پیوسته ما) حتماً سختی‌ها و بلاهای فراوانی به شما می‌رسید و دشمنان شما را نابود می‌کردند. با توجه به روایت فوق حضرت مهدی (عج) منتظرین را فراموش نمی‌کند. این پیام از حضرت امید و تحرک و آفری در منتظرین به وجود می‌آورد.

ج) صبر و مقاومت در برابر مشکلات

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وارتقبوا إتی معکم رقیب»

جانب خدا) باشید و از رحمت و دست‌گیری خداوند ناامید نباشید. همانا دوست‌داشتنی‌ترین کارها در پیشگاه خداوند عزوجل انتظار فرج است تا وقتی که مؤمن این حالت خود را حفظ کند. اعتقاد به حضرت مهدی (عج) نقش سازنده‌ای در تعلیم و تربیت فرد دارد. زیرا کسی که امیدوار است، دارای بینش توحیدی است، تمام امور عالم را زیر فرمان خدا می‌بیند، به وعده خداوند در شرایط سخت و سقوط، کاملاً آگاه است و یقین دارد که پیروزی از آن وارثان حقیقی زمین است. چنین فردی می‌داند که باید در تمام زمینه‌ها آماده و مهیا باشد. زیرا خداوند حال قومی را تغییر می‌دهد که خود بخواهد (رعد، ۱۱ و نور، ۵۵).

خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «هو الذی أرسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کلّه» (توبه، ۳۳ و فتح، ۲۸ و صف، ۹). در آیه مذکور و بسیاری آیات دیگر خداوند بر عنصر خوش‌بینی و طرد عنصر بدبینی درباره آینده بشر تأکید ورزیده است. شیعه منتظر تحت هیچ شرایطی امید خویش را از دست نمی‌دهد زیرا انسان بالفطره در راه تکامل فکری و اخلاقی و معنوی پیش می‌رود. آینده‌ای بس روشن و سعادت‌بخش، نظریه‌ای است که دین الهام می‌کند و نوید قیامت حضرت مهدی (عج) در اسلام زمینه‌ساز این الهام است. در نتیجه منتظر خوش‌بین تمامی موانع را در مسیر زندگی خود پشت سر می‌گذارد و کینه‌ها، حسادت‌ها و بسیاری از احوال ناپسند را از خود دور می‌سازد.

هـ) آرمان خواهی و آرمان طلبی

منتظر امام زمان (عج) همواره در جریان انتظار خود دچار حس‌های با ارزشی چون آرمان خواهی و آرمان طلبی می‌گردد. فرد در این حیطه به ارزش والای انسانی خود پی برده و روح او از عالم ماده و دنیای مادیات گریزان است. منتظر برای رسیدن به آرمان‌های معنوی خود به ایثار و فداکاری از خویش می‌پردازد. از باب نمونه تحمل شهادت‌ها، اسارت‌ها، و زجر و شکنجه‌هایی است که از زمان صدر اسلام با سمیه‌ها و عمارها شروع شده است و تاکنون در ایران (پیش از انقلاب اسلامی) و فلسطین و لبنان و عراق و مانند آن‌ها ادامه دارد.

شیعه منتظر این پیام را شنیده است که بنا به روایتی به نقل از امام صادق (ع) آمده که فرمود: «هن مات منتظراً لهذا الأمر کان کمن مع القائم فی فسطاطه، لا بل کان کالضارب بین یدی رسول الله (ص) بالسیف» (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ۳۳۸/۲)؛ یعنی هر که منتظر این امر باشد و بمیرد مانند کسی است که با قائم (عج) در خیمه‌اش باشد، نه بلکه مانند کسی است که پیشروی رسول خدا (ص) شمشیرزده باشد.

این موضوع در کلام نورانی امام زین‌العابدین (ع) این‌گونه بیان شده است: «کسی که در غیبت قائم ما بر موالات ما پایدار باشد، خدای تعالی اجر هزار شهید را از شهدای بدر و احد به وی عطا فرماید.» فرد منتظر در نهایت شهادت با لبخند و خوش‌رویی سراغ مرگ می‌رود. مرگی که در راه هدف است. مرگی که ثواب آن در روایات هم‌پای شهادت در راه خداست (مطهری، انسان کامل، ۸۶). بنابراین اعتقاد به مهدویت موجب دفاع از کشور و حفظ ارزش‌های پسندیده می‌گردد.

مهم‌ترین و مؤثرترین راه برای پرورش حس معنوی، توجه فرد به کمالات اخلاقی و صفات حضرت مهدی (عج) است. لذا شیعه هنگامی که با سیره و خلق و خوی حضرت آشنا می‌شود معرفت او به حضرت و الگو قرار دادن حضرت، سبب آراستن وی به تمام صفات نیک‌الهی می‌گردد

(هود، ۹۳). در تفسیر این آیه در روایتی به نقل از امام موسی بن جعفر (ع) آمده است که فرمود: «صبر را بر خود بدارید؛ زیرا که فرج نمی‌رسد مگر در حالت یأس و ناامیدی، کسانی که پیش‌تر از شما گذشتند به درستی، از شما صبر کننده‌تر بودند.» (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ۶۴۵/۲ ح ۴ و ۵). شیعه همواره در جریان انتظار خود به تأسی از خدا آن‌جا که فرمود: «و توأصوا بالصبر» (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ۵/۲) و اهل بیت علیهم‌السلام، چنان‌که در روایتی به نقل از امام محمد باقر (ع) آمده است که فرمود: «بر انجام واجبات صبر کنید و بیکدیگر را در مصائب به صبر وادارید و خود را بر پیوند با امام منتظران مستحکم نمایید.» (نعمانی، غیبت ۱۹۹)، صبور است زیرا اگر صبور و مقاوم نباشد اسیر شهوات، شبهه‌ها و شک‌های مختلف می‌گردد و هدف اصلی خود را گم می‌نماید.

به این جهت است که در روایتی به نقل از امیرالمؤمنین (ع) آمده که فرمود: «از رحمت خدا نومید مشوید، زیرا دوست‌ترین عمل‌ها نزد خدای تعالی انتظار فرج است... این مدت را طولانی نشمارید که موجب قساوت دل‌های شما گردد» (صدوق، الخصال، ۶۱۶/۲ و ۶۲۲). با توجه به اهمیت صبر، عقل و فهم و معرفت افراد در دوران غیبت (طبرسی، ۱۵۴/۲، ح ۱۸۸) و تأکید ائمه بر تحمل سختی‌ها، چنان‌که در روایتی به نقل از امام باقر (ع) آمده است که فرمود: «... چون شنیدید ظهور کرده است، نزد او بروید، اگرچه کسان‌کشان بر روی برف و یخ باشد.» (نعمانی، ۱۵۴)، شیعه منتظر در جریان انتظار خود در برابر مشکلات صبور و مقاوم می‌گردد و به پرورش ظرفیت وجودی خود می‌پردازد تا جزو یاران حضرت محسوب گردد. زیرا یاران حضرت بنا به روایتی به نقل از ابی‌عبدالله (ع) چنین توصیف شده‌اند: «و رجال کان قلوبهم زبر الحدید» (صدوق، الخصال، ۵۴۱/۲)؛ یعنی مردانی که گویی دل‌هایشان پاره‌های پولاد است. زیرا می‌داند که صبرکننده بر اذیت و تکذیب در غیبت او (حضرت مهدی (عج)) به سان مجاهدی است که با شمشیر در رکاب پیامبر اکرم (ص) با دشمنان مبارزه کند (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ۳۱۷/۱، ح ۳).

روح و جوهره انتظار، فرد منتظر را صبور و مقاوم می‌سازد، زیرا باید تا فرارسیدن زمان ظهور حضرت سختی‌ها و رنج‌ها را تحمل نماید. منتظری که رهبر خویش را همدرد و وابسته به خویش احساس می‌کند، در برابر دردها و محرومیت‌ها مقاوم می‌شود و صبور می‌گردد. این موضوع در کلام نورانی پیامبر اکرم (ص) این‌گونه بیان شده است که فرمود: «اگر آنچه از آزارها و رنج‌ها که بر آنان می‌رسد، بر شما آید، به سان آنان شکیبایی نخواهید داشت» (صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمه، ۳۱۷/۱). پایداری بر دین در روزگار غیبت به تحمل سختی‌ها خلاصه نمی‌شود، بلکه تحمل فشارهای سخت روحی و معنوی نیز، بر آن افزوده می‌گردد. چنانچه دین‌داری با صبر و شکیبایی درست و آگاهانه توأم نباشد، به تدریج ناامیدی به مردم روی می‌آورد و باور را از روح و فکر آنان برمی‌دارد.

۳. بعد اخلاقی

صفوان بن مهران در روایتی به نقل از امام صادق (ع) می‌گوید: کسی که حضرت مهدی (عج) را انکار کند در واقع حضرت محمد (ص) را انکار نموده است (مجلسی، ۱۷۳/۲۳). در روایت دیگری آمده حضرت مهدی (عج) شبیه‌ترین فرد به حضرت محمد (ص) است (مجلسی، ۳۹/۵۱، ح ۲۰). روایات فوق ناظر بر این است که در واقع وجود حضرت مهدی (عج) و صفات نیکش را نمی‌توان انکار نمود. حضرت مهدی (عج) صاحب اخلاق بسیار نیکویی است. رسالت حضرت نیز طبق رسالت رسول خدا (ص) «إِنِّي بَعَثْتُ لَأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (محدث نوری، المستدرک، ۱۸۷/۱۱)، تکمیل‌کننده اخلاق نیک منتظرین است. بنابراین حضرت همانند خورشیدی پشت ابر، چه در زمان غیبت و چه در زمان ظهور، باعث افزایش معرفت فرد نسبت به پروردگار و تربیت و پرورش اخلاقی‌اش می‌شود. قرآن کریم و تعالیم اهل بیت علیهم السلام بیشترین تأکید را بر رشد اخلاقی و معنوی بشر انجام داده‌اند. به این جهت در روایتی آمده است: «هر کس دوست بدارد که از اصحاب قائم (عج) باشد هر آینه باید که برای ظهور آن حضرت منتظر شود، در ایام انتظارش به ورع و تقوا رفتار نماید و به اخلاق حمیده و پسندیده متصف شود (نعمانی، غیبت، ۱۶/۲۰۰). همان‌طور که در بعد فکری عنوان شد حکومت حضرت مهدی (عج) حکومتی عقل محور است و کمال عقل موجب بروز و ظهور اخلاق نیکو در انسان خواهد بود.

از سوی دیگر محیط آکنده از هدایت‌های قرآن و سنت‌های الهی آدمی را به خوبی‌ها سوق می‌دهد. شیعه منتظر سعی می‌کند تا تمامی ردائل اخلاقی (دروغ، حسادت، و مانند آن‌ها) را از وجود خود پاک کند و خود را به اخلاق نیک آراسته نماید. چنان‌که در روایتی به نقل از امام باقر (ع) آمده است که حضرت فرمود: «إِذَا قَامَ قَائِمُنَا وَضَع يَدَهُ عَلَى رُؤُوسِ الْعِبَادِ فَجَمَعَ بِهِ عَقُولَهُمْ وَ أَكْمَلَ بِهِ أَخْلَاقَهُمْ» (مجلسی، ۳۳۶/۵۲)؛ یعنی زمانی که قائم قیام کند دست خود را بر سر بندگان خواهد نهاد و عقل‌های ایشان را جمع خواهد کرد و اخلاق آن‌ها را به کمال خواهد رساند.

اعتقاد به حضرت مهدی (عج) همان اعتقاد به صفات حضرت است. مهم‌ترین و مؤثرترین راه برای پرورش حس معنوی، توجه فرد به کمالات اخلاقی و صفات حضرت مهدی (عج) است. لذا شیعه هنگامی که با سیره و خلق و خوی حضرت آشنا می‌شود معرفت او به حضرت و الگو قرار دادن حضرت، سبب آراستن وی به تمام صفات نیک الهی می‌گردد.

امام، که پیشوا و راهبر جامعه است، انسان کامل نیز هست و از همه بدی‌ها و ردائل اخلاقی دور است و در مقابل، همه کمالات اخلاقی را در عالی‌ترین حد آن داراست. شیعه احتیاجی به این ندارد که لزوماً امام خویش را در مقابل خود ببیند، بلکه سعی می‌کند از الگوی خود سرمشق بگیرد و تمام ردائل اخلاقی را در حد استعداد و

اعتقاد به

حضرت مهدی

(عج) و عدالت

فراگیرش تنها

مایه دلداری

و شکیبایی

نیست

بلکه منبعی

سرشار از

الهام بخشی

و توانمندی

خواهد بود.

چنان‌که

امام خمینی

(ره) فرمود:

«جوهره

انتظار، عدالت

است.»

ظرفیت خود از جسم و روحش پاک سازد و در مسیر انتظارش همواره به خودسازی و آراستگی بپردازد.

الف) نظارت امام بر اعمال فرد

حضرت مهدی (عج) بر اعمال منتظرین نظارت دارد و این حقیقت اثر تربیتی بزرگی دارد و شیعیان را به اصلاح کارهای خود وامی‌دارد. به این جهت در روایتی به نقل از امام رضا (ع) آمده است که فرمود: «هر صبح و شام اعمال مردم بر ائمه عرضه می‌گردد» (حر عاملی، ۱۰۸/۱۶؛ کلینی، ۲۱۹/۱). لذا به هر اندازه توجه فرد منتظر به حضرت مهدی (عج) بیشتر باشد، ثمره آن در رفتار او آشکارتر می‌گردد. زیرا شیعه این کلام نورانی را شنیده است که: «پس تنها چیزی که ما را از آنان (شیعیان) پوشیده می‌دارد، همانا چیزهای ناشایستی است که از ایشان به ما می‌رسد و خوشایند ما نیست و از آنان انتظار نمی‌رود» (مجلسی، ۱۷۸/۵۳).

منتظر هنگامی که در خفا نظارت حضرت را بر اعمال خود بداند وادار می‌شود که در زمان غیبت از غفلت و نادانی درآید و ایمان خویش را تقویت نماید. در این زمان حالت مراقبه بر فرد چیره می‌گردد و در تمام حرکات، سکانات، اعمال، افعال و سخنانش مراقب اعمال خود می‌گردد و آبی و دقیقه‌ای از حضرت غافل نمی‌شود، زیرا بنا بر توقیعی از شیخ مفید به نقل از حضرت شنیده است که: «فَأَنَّ نَحِيظَ عِلْمًا بِأَبْنَائِكُمْ وَ لَا يَعْزِبُ عَنْأَشْيُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ» (طبرسی، ۴۹۸). این موضوع در کلام نورانی امام صادق (ع) این‌گونه بیان شده است: «هر امتی در هر عصری بدون شهید نخواهد بود و هر امتی با امامش محشور می‌شود. در قرآن هم آمده است: «يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمامِهِمْ» (اسراء، ۱۷).

ب) پارسایی

منتظر علاوه بر متدین بودن باید پارسا و پرهیزگار باشد. او تا می‌تواند صفات و اعمال خود را (با توجه به روایات) به صفات و اعمال باران خاص حضرت شبیه می‌سازد تا به لطف خدا در شمار آنان به حساب آید. منتظر رفتار و اخلاق انسانی خود را مایه زینت و افتخار ائمه طاهرين می‌نماید. چنان‌که در روایات این هشدار را شنیده است که باید تقوا و پرهیزگاری را شیوه خویش گرداند (نعمانی، ۱۰۰).

منتظر باید با یک برنامه‌ریزی صحیح در جهت سازندگی خود برآید. اگر وی آنچه را که در مسیر پیوند با حضرتش می‌فهمد تمرین نماید به ثبات می‌رسد. به همین جهت است که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «يَثْبُتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ»؛ یعنی کسانی که ایمان آورده‌اند با گفته‌های ثابت تثبیت می‌شوند. آن یافته‌های انسان، اگر در او شکل گیرد و با آن زندگی کند، با همان به ثبات می‌رسد و قدرت پیدا می‌کند.

ج) زمان ناگهانی ظهور

نامعلوم بودن زمان ظهور اقتضا می‌کند که فرد منتظر همیشه آمادگی‌های کافی را داشته باشد. چنان‌که روایتی به نقل از امام عصر (عج) آمده است که فرمود: «هر یک از شما باید آنچه موجب دوستی ما می‌شود پیشه خود سازد و از هرچه موجب خشم و ناخشنودی ما می‌گردد دوری کند، زیرا فرمان ما یک‌باره و ناگهانی می‌رسد و در آن زمان توبه برای کسی سودی ندارد و پشیمانی از گناه کسی را از کیفر نجات نمی‌بخشد» (طبرسی، ۴۵۵-۳۲۲). بنابراین زمان ظهور ناگهانی است و تأکید است برای آماده بودن مداوم فرد. در این صورت این امر عامل محرکی جهت مراقبت بیشتر منتظر بر رفتار و اعمالش خواهد بود.

۴. بُعد عملی

انتظار به همه اعمال و رفتار انسان جهت می‌دهد و منتظر در این بخش هم به ساختن خود و هم سامان دادن به جامعه همت می‌گمارد.

الف) دینداری

از ویژگی‌های فرد منتظر دینداری است. انسان در دوران غیبت باید با مواظبت بیشتر، به امر دین خود و صحت اعمال خود بپردازد و از هرگونه سستی و اغراق دوری گزیند و در خط صحیح قرآن قرار گیرد.

ب) روحیه ظلم ستیزی

اعتقاد به حضرت مهدی (عج) و عدالت فراگیرش تنها مایه دلداری و شکیبایی نیست، بلکه منبعی سرشار از الهام‌بخشی و توانمندی خواهد بود. چنان‌که امام خمینی (ره) فرمود: «جوهره انتظار عدالت است»^۴. به این معنی که این اعتقاد در فرد روحیه ظلم ستیزی به وجود می‌آورد و منبع توان‌بخشی و نیروسازی است. زیرا منتظر در روایتی به نقل از رسول اکرم (ص) شنیده است که فرمود: «ألا أُبشِّرُكُم أَلَّا أُخْبِرُكُم يَا عَلِيُّ فَقَالَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ كَانُ جِبْرِئِيلَ عِنْدِي أَنفَأُ وَأُخْبِرُكَ أُنَّ الْقَائِمُ الَّذِي يُخْرِجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ فِيمَا لَأُأَرْضُ عَدْلًا كَمَا مَلَأْتُ ظُلْمًا وَجُورًا مِنْ ذُرِّيَّتِكَ مِنْ وَلَدِ الْحُسَيْنِ.»؛ یعنی آیا تو را بشارت ندهم؟ عرض کرد بلیه رسول الله، آن حضرت فرمود هم اینک جبرئیل نزد من بود و مرا خبر داد قائمی که در آخرالزمان ظهور می‌کند و زمین را پر از عدل و داد می‌سازد همان‌گونه که از ظلم و جور آکنده شده از نسل تو و از فرزندان حسین (ع) است. یکی از اهداف حضرت مهدی (عج) مبارزه با هرگونه ظلم و ستم و دستگیری از فقیران و محرومین است. لذا منتظر در این حیطه سعی می‌نماید رنگ و بوی حضرت را بپذیرد و نمونه‌اش بیزاری از هر نوع ظلم و جور است. پشتوانه این تلاش‌ها امیدواری او به برپایی حکومت حضرت خواهد بود.

ج) امر به معروف و نهی از منکر

شیعه می‌داند که رضا و خشنودی امام مهدی (عج) در آن است

که معروف، عملی شود و منکر ترک گردد. بنابراین شیعه منتظر نمی‌تواند درین باره بی‌تفاوت باشد. چنان‌که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «الَّذِينَ إِن مَكَّنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» (حج، ۴۱)؛ «کسانی که هرگاه در زمین آنان را توانایی دهیم نماز به پا دارند، زکات را به مستحق برسانند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند و عاقبت کارها به دست خداست. در تفسیر این آیه به نقل از امام باقر(ع) آمده است که فرمود:

این آیه برای آل محمد (مهدی و اصحاب او) است. (کلینی، ۱۹۴/۱ و مجلسی، ۱۶۵/۲۴). در واقع بزرگ‌ترین امرکننده به معروف و نهی کننده از منکر در روزگار ظهور، خود امام مهدی(عج) است.

د) یاری حضرت

امام علی (ع) افراد را تنها زمانی منتظر و پیرو امام عدالت‌گستر معرفی می‌نماید که در زندگی فردی و اجتماعی‌شان راه و روش موردنظر او را اجرا نمایند. چنان‌که در نامه‌ای به نقل از حضرت خطاب به عثمان بن حنیف آمده است که فرمود: «... مرا یاری کنید به پارسایی و کوشیدن و پاک‌دامنی و درستی ورزیدن.» (نهج البلاغه، نامه ۴۵، ص ۳۱۷). منتظر بنابر تفسیر آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (آل عمران، ۲۰۰)، به نقل از امام صادق (ع) که فرمود: «نه تنها اعتقاد به امام زمان (عج) واجب است بلکه خداوند یاری حضرت را در زمان غیبت واجب گردانیده است» (مجلسی، ۲۷/۲۴، ح ۱۰)، در دوران غیبت به یاری حضرت می‌پردازد.

این یاری در سه مرحله صورت می‌گیرد. در مرحله اول به شکر قلبی نعمت (که همان معرفت صحیح حضرت و تهذیب‌نفس فردی است) می‌پردازد. در مرحله دوم شکر زبانی نعمت است و با یاد کردن حضرت به زبان، امام را به دیگران معرفی می‌نماید. در مرحله سوم شکر عملی نعمت است؛ یعنی فرد به اصلاح اعمال خود در مسیر بندگی پروردگار می‌پردازد. بنابراین با توجه به مجموع آیات و روایاتی که درباره مسئله انتظار وارد شده و با دقت و تأمل در مفهوم واقعی کلمه «انتظار» این معنا به خوبی روشن می‌شود که منتظر راستین ظهور حضرت مهدی (عج) بار سنگین و مسئولیت خطیری دارد که به سه دسته خودسازی، دگرسازی و زمینه‌سازی تقسیم می‌گردد. امید که از این مسئولیت خطیر سربلند بیرون آید.

نتیجه‌گیری

۱. در مذهب شیعه اعتقاد به حضرت مهدی (عج)، اعتقاد به رسالت انبیاست و حضرت مهدی (عج) واسطه‌ای برای پرستش خداوند است.
۲. حضرت مهدی (عج) در دوران غیبت بر اصلاح افراد تأثیرگذار است و این تأثیر در عرصه‌های مختلف (فکری، روحی و روانی، اخلاقی، عملی) آشکار می‌گردد.
۳. در عرصه فکری، منتظر در زمان غیبت و ظهور حضرت

امام علی(ع)
افراد را تنها
زمانی منتظر
و پیرو امام
عدالت‌گستر
معرفی
می‌نماید که در
زندگی فردی و
اجتماعی‌شان
راه و روش
مورد نظر او را
اجرا نمایند

سخنی با خوانندگان

یک گپ دوستانه

یک پیشنهاد و چند خبر

دوستان سلام گرم و تابستانه ما را پذیرا باشید. تابستانی که گرچه در آن بعضی از مدارس تعطیل اند، اما قطعاً کار شما که تربیت است چنان که معلم شهید دکتر محمد جواد باهنر فرمود تعطیل بردار نیست!

مطالعه که می کنید این شالله! راستی بد نیست اگر حین مطالعه گاه یادداشتی هم بردارید و برداشت خودتان را از آن چه خوانده اید به قلم در آورید. دست به کار شوید و مجموع مطالعات تابستانی خود را مخصوصاً اگر در ارتباط با کارتان یعنی تدریس دروس دینی، قرآن، فلسفه، منطق، تعلیم و تربیت و... هر مطلب دیگری را که به ما و شما مربوط می شود و می تواند برای سایر همکاران مورد استفاده قرار گیرد، در چند صفحه بنویسید و برای ما بفرستید. این کار شما برای کسانی که آن را مطالعه می کنند در حکم آن است که همان کتابها و مطالبی را که شما خوانده اید آنها هم خوانده اند و با این کار شما ما و دیگران را در آموخته های خود شریک می کنید. حالا تصمیم بگیرید برای اولین روزهای کاری خود در مهر ماه به چه برنامه ها و انگیزه هایی نیاز دارید. بعد به این فکر کنید که این امور، نیاز مشترک حداقل بیست هزار دبیر هم رشته ای شما هم هست. پس با چند نفر مشورت کنید و بهترین برنامه هایی را که می تواند پاسخگوی این نیاز باشد طراحی کنید و در چند سطر... نه... بیشتر! در چند صفحه برای ما بفرستید و نسخه ای از آن را نیز به کسانی که می شناسید هدیه کنید و بخواهید که هر کدام نیز نسخه ای را به دیگری بدهند و اگر می توانند به محتوای آن نیز اضافه کنند و غنای علمی و عملی آن را بالاتر ببرند. این کار شما در دراز مدت اثرات مفیدی خواهد داشت. امتحان کنید. ما هم منتظر آثار شما هستیم.

ضمن تشکر از تمامی شما عزیزان که با مجله خودتان در ارتباط هستید، اسامی چند تن از دوستانی که پاسخ صحیح به سؤال مسابقه و یا جدول شماره ۱ تا ۴ داده اند به قرار زیر اعلام می شود:

خانمها: حمیرا و سینا محمودی، گیتی پیرزاد، فریبا رهبر باقری، مهین هنربخش و آقای محمدنقی آقامیری.

این دوستان نیز از طریق ایمیل برای ما مطالبی را ارسال کرده اند: خانمها: بدرالسادات مرعشی، زینت واعظ، مژگان رئیسی، عاطفه اکرم (از لندن)، مهین هنربخش، اکرم ابراهیمی، فرحناز رهبر باقری. آقایان: مهدی حاجیان، ارشاد حیدری، مازیار عطاری، عزیزالله محمدی، مهدی سنگ سفیدی.

آثار و مطالب ارسالی این دوستان به دست ما رسیده است:

خانمها: افسانه ترک، الهه نظری، فاطمه نجات بخش، عذرا اسدی، میترا ناصری، زهرا خواجه زاده، پریوش کویکی بصیر، ابتسام محادی، صغری فلاح، مریم آخوندی، سمیه سلیمان زاده، ام لیلا باقری، اختر البرزی پور، مریم پیرامون مقدم، عارفه سادات بنایی، صدیقه رفیعی، رقیه علی نژاد، پریسا معصومی، اکرم باقری، اکرم ابراهیمی، سوسن آل رسول، سیده نرجس افتخاری، منیر افشارزاده، زهرا ناظریان، ضغری نوایی، مریم شکریان، مرضیه معیری.

آقایان: یاور رضایی، محمدعلی بهرامی، داریوش فرهادی، بابک حیدری، حسین منصوری لاریجانی، علیرضا سیدآبادی، توفیق رحیمی، رضا عباسی مقدم، شهرام قاضی زاده، سید احمد محمودزاده، احسان الله شیخ مجتهدی، امیر محمدعلی زاده، اصغر طهماسبی، علی قائدی، افضل بیژه، مسعود رستنده، محمد جعفر شهروزی، محمود جاویدان، محمد احمدی، محمد قنبری طلب، سید مجتبی بطحایی، محمد تقی آقامیری.

با عنایات و توجهات خاص حضرت به پرورش قوای عقلانی و توانمندی های فکری خود می پردازد.

۴. در عرصه روحی و روانی، منتظر به آرامش توصیف ناشدنی ای دست می یابد که ثمره آن صبر و مقاومت، امید به آینده، خوش بینی و پویایی، آرمان خواهی و آرمان طلبی و روحیه ظلم ستیزی است.

۵. کمال جویی و تقویت قوای عقلانی موجب بروز و ظهور اخلاق نیکو در فرد خواهد بود. لذا منتظر در عرصه اخلاقی با دوری از ذائق اخلاقی و تخلق به اخلاق حسنه سعی می نماید تا رضایت امام خویش را به دست آورد.

۶. در عرصه عملی، فرد به صحت اعمال خود می پردازد و ثمره آن دینداری، پارسایی، امر به معروف و نهی از منکر و در نتیجه یاری رسانی به حضرت است. لذا فرد سعی می نماید در تمامی عرصه ها رنگ و بوی حضرت را بپذیرد.

پی نوشت

۱. در اهمیت رشد فرد بنگرید به: محمدی ری شهری، محمد، دانش نامه عقاید اسلامی، ترجمه مهدی مهریزی، ۲ جلد، انتشارات دارالحدیث، قم.
۲. در اهمیت قوائد دعا بنگرید به: موسی اصفهانی، سیدمحمد تقی، مکیال المکارم، ترجمه سید محمد حائری قزوینی، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۳ ش.
۳. بنگرید به: آیتی، نصرالله، امام مهدی (عج) و توبه پذیری، مشرق موعود، ش ۳ در این مقاله لایستبیب تحلیل گردیده است.
۴. بنگرید به: صحیفه نور، ج ۲، ص ۲.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه فولادوند.
۲. حر عاملی، وسائل الشیعه، ۲۹ جلد، مؤسسه آل بیت، قم، ۱۴۰۹ ق
۳. صدوق، محمدبن علی بن حسین بن بابویه قمی، الخصال، ۱ جلد، جامعه مدرسین، قم، ۱۴۰۳ ق
۴. همان، کمال الدین و تمام النعمه، ۲ جلد، دارالکتب الاسلامیه، قم، ۱۳۹۵
۵. صافی گلپایگانی، لطف الله، منتخب الاثر، مؤسسه سیده معصومه (س)، قم، ۱۴۱۹ ق
۶. طبرسی، احمد بن علی، الإحتجاج، نشر مرتضی، مشهد مقدس، ۱۴۰۳ ق
۷. طوسی، محمدبن الحسن، الغیبه، مؤسسه معارف الاسلامیه، قم، ۱۳۹۷
۸. طالقانی، سید محمود، انتظار ظهور، با کوشش سید محمود موسوی نژاد، (بی تا)
۹. مصباح المتهجد، مؤسسه فقه الشیعه، بیروت، ۱۴۱۱ ق
۱۰. کلینی، محمدبن یعقوب، الکافی، ۸ جلد، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ ش
۱۱. مجلسی، بحار الانوار (الجامعه لدرر اخبار الأئمه الأطهار)، ۱۰ جلد، مؤسسه الوفاء، بیروت، لبنان، ۱۴۰۴ ق
۱۲. موسوی اصفهانی، سید محمد تقی، مکیال المکارم (در فوائد دعا برای قائم) ۲ جلد، ترجمه سید مهدی حائری قزوینی، اسوه، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۳ ش
۱۳. محدث نوری، المستدرک، مؤسسه آل بیت، قم، ۱۴۰۸ ق
۱۴. مطهری، مرتضی، انسان کامل، صدرا، ۱۳۸۰ ش
۱۵. نهج البلاغه، ۱ جلد، دارالهجره، قم، (بی تا)
۱۶. نباطی بیاضی، ابومحمد علی بن یونس، الصراط مستقیم، کتابخانه خیریه، نجف، ۱۳۸۴ ق
۱۷. نعمانی، محمد بن ابراهیم، الغیبه، مکتبه صدوق، تهران، ۱۳۹۷ ق